

УДК 378.147

ББК 74.202.4 : 74.58

І.В. Хом'юк , З.В.Бондаренко, Я.В. Хом'юк

Визначення поняття «мобільність» у термінології формування професійної мобільності майбутніх інженерів

Постановка проблеми. З переходом до ринкової економіки інтенсивно формується ринок праці, виникають нові вимоги до змісту і процесу підготовки кваліфікованих спеціалістів. А саме, зростають вимоги до людини в цілому й фахівця-професіонала зокрема, який має бути готовим до постійного оновлення знань, освоєння нових інформаційних джерел і технологій та оперативного реагування на їх зміни, вміти уникати перевантажень й бути конкурентоспроможним у будь-якій сфері діяльності. На передній план виходить така якість фахівця як професійна мобільність, що є запорукою успішності молоді людини у сучасному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукових досліджень з професіоналізації кадрів, з точки зору їх професійної мобільності, не так багато, але популярність цієї проблематики останнім часом зростає. Варто підкреслити у цьому напрямку науковий доробок В.Воронкової, Е. Сайфутдинової, Н.Коваліско, О.Гусака. У Російській Федерації проблемами мобільності, в тому числі й професійної, займаються Л.Горюнова, А.Татарнікова, Н.Василенко, Н.Сидорова, С.Кугель. У Росії дослідження професійної мобільності тісно поєднується з дослідженням інших видів мобільності: соціальною, соціокультурною, культурною, академічною, що не завжди позитивно впливає на отримані наукові результати з дослідження професійного виду мобільності. В країнах Заходу професійна мобільність досліджується в рамках соціальної мобільності, дослідниками якої є: Eugene McGregor, Margaret Attwood, J.Stewart Black, Hal B. Gregersen, Mark E. Mendenhall, Barbara Townley та ін.

Мета статті полягає у визначенні поняття «мобільність», «професійна мобільність» та з'ясуванні структури професійної мобільності майбутнього

інженера.

Виклад основного матеріалу. Функціональний підхід до формування професійної мобільності як інтегрального утворення зумовлює необхідність комплексно-системного вивчення змістової сутності цього феномена. Мобільність є предметом дослідження різних наук (економіки, соціології, психології, педагогіки тощо) але й досі не вироблено міждисциплінарного системного підходу до цього комплексного явища.

У психолого - педагогічній літературі існують різноманітні підходи до розуміння термінів "мобільність" і "професійна мобільність".

Великий тлумачний словник сучасної української мови мобільність в загальноприйнятому значенні визначає як здатність до швидкої зміни статусу, стану, вміння швидко орієнтуватися в ситуації, знаходити потрібні форми діяльності. Крім того, мобільність розглядається як соціальна категорія (перехід людей з одних громадських груп, шарів до інших). Більш вузьке розуміння мобільності пов'язано з безпосереднім швидким виконанням певних завдань [1, с.534].

У «Великій радянській енциклопедії» мобільність (від. лат. mobilis – рухливий) трактується як рухливість, готовність до швидкого виконання завдань [2,с.384.]. У словнику російської мови С.І. Ожегова і М.Ю. Шведова поняття мобільність розглядається як готовність до швидкого пересування, дії [3, с.348]. Отже, у всіх досліджуваних джерелах поняття «мобільність» тісно пов'язане з рухом, дією, здатністю та готовністю до швидкого виконання завдань. Попередній аналіз змісту поняття «мобільність» дозволяє констатувати, що це – одна із сутнісних характеристик людини, яка проявляється в процесі праці, тобто в професійній діяльності.

Найбільш вивченим у сучасній науці є поняття соціальної мобільності, яке знаходить широке використання в соціологічних дослідженнях. Найперші дослідження соціальної мобільності були здійснені П.Сорокіним, який під даною категорією розумів будь-який перехід індивіда або соціального об'єкта, тобто всього того, що створено або модифіковано

людською діяльністю, з однієї соціальної позиції до іншої [4].

Трудову мобільність науковці В.І.Кабаліна, М.С.Комаров, В.Ю.Горшков, М.В.Андромонов визначають як здатність населення до змін місця роботи, професії, посади, місця проживання, способу життя в цілому.

Здійснюючи порівняльний соціально-економічний аналіз ринку праці й зайнятості населення, Н.Г.Марадян визначає мобільність як засіб адаптації робочої сили, яка підвищує її конкурентноздатність [5].

Тоді як Ю.К.Бабанський під мобільністю розуміє міру широти професійного поля діяльності робітника і стійкості (узагальненості) способів здійснення технологічних операцій [6]. Знання сьогодні розглядаються як найвища цінність. Це проявляється, перш за все, по відношенню до людини як вільної та творчої особистості, яка реалізує себе протягом всього життя, що означає рух, а отже і мобільність.

Ми не можемо залишити поза увагою такий вид мобільності, як культурна мобільність. Ще П.Сорокін вказував, що культурна мобільність – це високий рівень толерантності до сприйняття і засвоєння нових, «інших» зразків і способів трудової поведінки [4]. Це також здатність самостійно, вільно мислити і оцінювати події, здатність до критичного мислення, уміння знаходити нестандартні рішення в нових ситуаціях, уміння передбачити характер і хід змін як у галузі, в якій працює робітник, так і в суспільному розвитку.

Отже, в дослідженнях мобільності відбувається синтез знань, який вперше сформувався в різних їх галузях, у конкретному випадку – в економічних і соціологічних науках та соціальній психології. Базовою галуззю знань, всередині якої почалось формування понятійного апарату досліджень мобільності, були економічні науки. Далі цей апарат збагачувався поняттями соціології і соціальної психології.

Проблема професійної мобільності виникла в останні 1,5-2 десятиліття минулого століття, внаслідок суттєвих значних змін соціальних умов життя. А саме, в кінці 80-х - початку 90-х рр. минулого століття зник

гарантований державний розподіл на роботу після закінчення вищого навчального закладу, різко змінилися умови оплати праці, а відповідно і рівень життя людей різних професій, і нарешті настав різкий спад промислового виробництва, що викликало серйозні зміни на ринку праці. Останній компонент не міг не виявити суттєвого впливу і на систему вищої професійної освіти: тепер вона повинна була вивчати, враховувати і оперативно пристосовуватися до змін ринку праці, а отже давати в стінах навчального закладу такий рівень освіти, який міг би дозволити випускнику адаптуватися до широкого спектру все можливих змін умов своєї професійної діяльності.

Аналіз вимог ринку праці до якості випускників технічних навчальних закладів показує, що сьогодні потрібний професійно мобільний кваліфікований робітник. А отже, з'являється новий вид мобільності – професійна мобільність. Щодо поняття «професійна мобільність», то воно було предметом дослідження В.Воронкової, І.Дичківської, Е.Зеєр, Є.Іванченко, Н.Ляшенко, Е. Сайфутдінової, О.Симончук, О.Яременко та ін.

В енциклопедії освіти «професійна мобільність» розглядається як одна із форм соціальної мобільності, що являє собою процес зміни робітниками місця праці. Професійна мобільність (ПМ) є основою соціальної мобільності, впливає на зміни соціальної структури суспільства і враховує її закономірності. Економічна функція ПМ сприяє забезпеченню економіки робочою силою і підвищенню ефективності виробництва. Соціальна функція реалізується через удосконалення соціальної структури суспільства, створення умов для розвитку особистості робітника, повнішого задоволення потреб робітників у трудовій сфері [7. с. 725].

В енциклопедичному словнику [8, с.467] «професійна мобільність» трактується як здатність і готовність швидко освоювати технічні засоби, технологічні процеси і нові спеціальності або зміни в них; потреба постійно підвищувати свою освіту та кваліфікацію.

У психологічному словнику М.І. Дьяченко і Л.А. Кандибович [9, с.195-196] розглядається поняття професійної мобільності як можливості та здатності успішно переключатись на іншу діяльність або змінювати види діяльності. Професійна діяльність передбачає володіння системою узагальнених професійних прийомів та вміння їх ефективно використовувати для виконання будь-яких завдань у суміжних галузях і порівняно легко переходити від однієї діяльності до іншої.

На думку В.Воронкової, ПМ – це зміна групою чи індивідом позиції, місця, яке він обіймає у професійній структурі, переходу людей з одних професійних груп і прошарків до інших [10, с.97]. Дослідницею доведено, що вирізняється вертикальна професійна мобільність (рух з низу до верху у професійно-кваліфікаційній структурі) і горизонтальна (соціальні переміщення без якісної зміни професії і кваліфікації). На її думку професійно-кваліфікаційна мобільність кадрів – це процес переміщення працівників між професійними і кваліфікаційними групами в результаті набуття виробничого досвіду, практичних знань і навичок [10, с.100].

Існує підхід до професійної мобільності як до форми трудової мобільності, яка, за твердженням Заславської Т.І. є не стільки економічним чи соціальним, скільки міждисциплінарним поняттям [11,3], що виражається в професійному, кваліфікаційному, соціальному, галузевому, територіальному та інших переміщеннях індивідів, є своєрідною формою їх адаптації до нових технологічних і економічних умов функціонування.

Т.Заславська фіксує такі категорії працівників за їх ставленням до мобільності: 1) фактично мобільні – ті, що змінили місце праці, посаду, місце проживання безпосередньо в період дослідження; 2) потенційно мобільні – ті, що не змінили робочого місця, але мають відповідні наміри і плани; 3) фактично мобільні – ті, що довго працюють на одному місці і не налаштовані на мобільність; 4) потенційно стабільні – ті, що порівняно недавно прийшли на місце праці і поки що не планують його змінювати [12, с.185].

Науковців у галузі психології (В.Ковальова, В.Тихонович,

М.Шабанова, Л.Левченко та ін.), перш за все, цікавить психологічна готовність до зміни професії та причини, що дозволяють чи не дозволяють зламати традиційний стереотип професійної поведінки. Професійну мобільність вони розглядають як здатність і готовність особистості достатньо швидко й успішно оволодівати новою технікою і технологією, набувати нових знань і вмінь, що забезпечують ефективність нової профорієнтаційної діяльності.

Отже, з психологічної точки зору професійну мобільність можна визначити як інтегровану якість особистості, що виявляється у здатності успішно переключатися на іншу професійну діяльність або змінювати види діяльності, вмінні ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань у певній сфері трудової діяльності та порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого.

В статті І.В.Шпекторенка ми знаходимо декілька визначень професійної мобільності. А саме, професійна мобільність – це:

1. Здатність (спроможність) і готовність особи достатньо швидко і успішно оволодівати новою технікою і технологією, набувати знання та уміння, які забезпечують ефективність нової профорієнтаційної діяльності;
2. Ознака кар'єрного розвитку індивіда;
3. Процес переходу індивіда або професійної групи з однієї професійної позиції в іншу;
4. Здатність людини протягом життя перенавчатися і змінювати рід занять, яка обумовлена кількома стосовно особи причинами, які можна розділити на зовнішні та внутрішні. Внутрішні причини ПМ: якості особи, освіта і вплив на свідомість людини певного професійного середовища, що і зумовлюють відповідний рух людини або в середині одного середовища або перехід в інше, більш привабливе у певний відрізок часу. Зовнішні причини визначаються змінами у середовищі його життєдіяльності. Ці зміни можуть мати колективний та індивідуальний характер [13].

Поділяючи думку Л.Н.Лесохіної, Л.І. Рибникова розглядає поняття професійної мобільності з двох позицій:

1) з одного боку, це зміна позицій, спричинена зовнішніми умовами, а саме: відсутністю робочих місць, низькою заробітною платою, побутовою непорядкованістю працівників тощо, що зумовлює необхідність їх адаптування до реальних життєвих позицій;

2) з іншого, професійну мобільність можна розглядати як внутрішню свободу, самовдосконалення особистості, що базується на стабільних цінностях та потребі у самоорганізації, самовизначенні і саморозвиткові, здатності швидко реагувати на зміни в соціумі завдяки грамотності, освіченості та професійній компетентності. Саме це, на думку Е.Зеєра, може забезпечити професійній освіті конвертовану, соціально-професійну мобільність.

У дослідженні вище зазначеної якості найбільш близькою нам є наукова позиція Б.М.Ігошева [14], який визначає професійну мобільність як складну інтегративну якість особистості, що проявляється на двох рівнях: як конкретна форма чи вид діяльності, що дає змогу характеризувати людину як професійно мобільну («зовнішня» мобільність) і як сукупність певних особистісних властивостей людини («внутрішня» мобільність).

Отже, професійна мобільність сьогодні є необхідною складовою підготовки кваліфікованого робітника. Ми вважаємо, що вона передбачає високий рівень узагальнених професійних знань, готовність до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання різних завдань в галузі своєї професії; можливість і здатність успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати вид праці.

На сучасному етапі розвитку суспільства зміна праці визначається в значній мірі інтеграційними процесами і проявляється в паралельному або послідовному виконанні робітником різних функцій на одній і тій же або спорідненій за технологією ділянці виробництва. Тому професійній освіті сьогодні відводиться особлива роль – підготовка професійно мобільного

випускника ВТНЗ, здатного адаптуватися до швидкоплинних змін умов праці і життєдіяльності.

Співзвучність нашій думці ми знайшли у дослідженнях відомого американського вченого М.Ноулза, який ще наприкінці минулого століття вже говорив про те, що головним завданням сьогодення є «виробництво компетентних людей», спроможних використовувати свої знання на практиці, у змінених ситуаціях та здатних до самонавчання упродовж всього життя [15].

Підтвердження цьому ми знаходимо й у наукових працях одного з найвидатніших методологів професійної освіти сучасності О.М.Новікова, який говорить про те, що робітник сьогодні повинен бути готовим діяти в умовах високої динаміки ринку праці. Для цього йому необхідно вміти працювати з інформаційними потоками, бути динамічним, здатним аналізувати процеси, що відбуваються в оточуючому середовищі, «бути легким на підйом», комунікабельним тощо [16]. Мінливість ринку праці обумовлює орієнтацію професійно-технічної освіти на перехід людей із однієї кваліфікаційної групи в іншу з метою запобігання безробіттю та соціальних потрясінь. Сьогодні кожен керівник та викладач вищого технічного навчального закладу повинен розуміти, що професійна підготовка може вважатися ефективною лише тоді, коли результатом її буде професійно мобільний кваліфікований робітник, який не тільки володіє знаннями, професіоналізмом, високими моральними якостями, а й уміє «діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання, а також беручи на себе відповідальність за цю діяльність» [17, с.64]. Отже, головною метою діяльності будь-якого ВТНЗ є формування професійно мобільного майбутнього кваліфікованого робітника.

Виходячи із структури інженерної діяльності, його підготовка має такі компоненти: загальнопрофесійна підготовка (має специфіку для різних спеціальностей); інженерно-гуманітарна підготовка (сприяє гуманізації технічної освіти, розвиває особисті якості інженера); спеціальна підготовка. Для підготовки конкурентоспроможного інженера нині необхідно озброїти

його не тільки знаннями, вміннями і навичками, а й методами діяльності, навичками самоосвіти.

Сучасні інженерні задачі, які приходиться розв'язувати випускникам ВНЗ, мають комплексний характер, особливістю їх є складність, багатоваріантність розв'язків, а також необхідність прийняття цих рішень в обстановці невизначеності. Крім того, розв'язок інженерної задачі повинен здійснюватись на високому науково-технічному рівні, забезпечити перспективу, новизну та ефективність з точки зору виробництва. Все це потребує від інженера високої кваліфікації, спеціальної теоретичної та практичної підготовки, ерудиції, вміння самостійно мислити, орієнтуватися в складних ситуаціях вибирати найкращий варіант із множини можливих. На кінець, сучасний інженер повинен вміти організувати виконання прийнятого рішення і при цьому використовувати мінімально можливу кількість людських, матеріальних, фінансових, часових та інших ресурсів. Все перераховане передбачає наявність у майбутніх інженерів високого рівня узагальнених професійних знань, готовність до оперативного відбору та реалізації оптимальних способів виконання різноманітних завдань у галузі своєї професії, що складає професійну мобільність інженера.

Майбутній інженер має бути здатним до інноваційної діяльності в інженерній області, що полягає в освоєнні та засвоєнні нових інформаційних технологій; до засвоєння суміжних професій та сфер інженерної діяльності, що здійснюються на основі базової інженерно-педагогічної діяльності, а також не інженерних професій, необхідність яких може бути зумовлена різними причинами та обставинами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Проводячи дослідження феномену професійної мобільності, дало можливість нам виділити дві системи в її структурі. Одна система складається з певних стійких процесів, які тривають у професійному середовищі та розвитку спеціаліста, в якому розвивається мобільність і друга – з професійно мобільних якостей особи, які визначають мобільність, і

розвиваються у неї під час її перебування у певному професійному середовищі. Тобто мова йде про об'єктивний чинник професійної мобільності людини (умови професійного середовища, система професійної освіти та ін.), і про суб'єктивний – професійно мобільні якості індивіда, які розвиваються у професійному середовищі.

До процесів, які впливають на професійну мобільність майбутнього інженера, нами виявлено: професійну орієнтацію; професійне самовизначення; професійну адаптацію; професійну мотивацію; професійну освіту (навчання, підготовка – як набуття професійних умінь). Всі ці процеси складають процес професіоналізації особи, забезпечуючи її професійний розвиток як підсумковий, найбільш інтегративний процес.

До основних професійно мобільних якостей майбутнього фахівця інженерного профілю нами віднесено: 1) сформовані у нього професійний поклик, професійні інтереси, професійні наміри; 2) професійну спрямованість особи; 3) професійну культуру; 4) професійну компетентність (знання, уміння, навички) як синтетичну якість інженера

Висновки. Таким чином, формування професійної мобільності майбутніх фахівців технічного профілю, а саме інженерів має співпадати з процесом професійної підготовки студента і забезпечуватись логікою побудови навчального процесу протягом всіх років навчання. Цей процес може бути представлено у такій послідовності: адаптація до умов навчально-виховного процесу технічного закладу, ідентифікація з вимогами навчальної та учбово-професійної діяльності; самореалізація в освітньому процесі з метою розвитку власної професійної мобільності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у з'ясуванні взаємозв'язку між виділеними підсистемами професійної мобільності.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. І голов. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
2. Большая советская энциклопедия / Гл.ред. А.П.Прохоров. -М.: Из-во «Советская энциклопедия», Т.16.-1974.-615с.
3. Ожегов С.И. Словарь Русского языка /С.И.Ожегов, Н.Ю.Шведова.-М.: Русский

язык, 1987.-750с.

4. Сорокин П.А. Социальная мобильность, ее формы и флуктуации / Кравченко А.И. Социология: Хрестоматия для вузов. М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2002. – С. 449-479.

5. Мурадян Н.Г. Рынок и занятость (социально-экономический анализ и прогноз) / Н.Г.Мурадян. – М.: Луч, 1991. – 245 с.

6. Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды / Юрий Константинович Бабанский. – М.: Педагогіка, 1989. – 558 с.

7. Енциклопедія освіти /Акад.пед.наук України; головний ред. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

8. Энциклопедический словарь. – М., 2001, С.467

9. Дьяченко М.И.Краткий психологический словарь / М.И.Дьяченко, Л.А.Кандыбович: Личность, образование, самообразование, профессия. – МН.: «Хэлтон», 1998. – С. 95-196.

10. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. /І.М.Дичківська – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.

11. Коваліско Н.В. Трудова мобільність в умовах регіонального ринку праці: дис. канд. соціол. наук: 22.00.07 /Наталя Василівна Коваліско. – Львів, 1999.-184с.

12. Заславская Т.И. Социология экономической жизни: Очерки теории /Т.И.Заславская, Р.В. Рывкина – Новосибирск: Изд-во Новосибирского гос.ун-та, 1991. – 442 с.

13. Шпекторенко І.В. Поняття та структура феномену професійної мобільності державного службовця / І.В.Шпекторенко //Університетські наукові записки. – 2007. –№4 (24). – С.467-472.

14. Игошев Б.М. Развитие профессиональной мобильности специалистов – перспективное направление деятельности педагогического университета /Б.М.Игошев // Научно-педагогический журнал. – 2008. –№6. – С.167-172.

15. Knowles M.S. The Modern Practice of Adult Education. – Chicago, 1980. – 280 p.

16. Новиков А.М. Постиндустриальное образование / Александр Михайлович Новиков. – М.: Издательство «Эгвес», 2008. – 136 с.

17. Тархан Л.З. Теоретические и методические основы формирования дидактической компетентности будущих инженеров-педагогов: дис.док.пед.наук: 13.00.04 /Тархан Ленуза Запаевна. – К., 2008. – 436с.

В статті здійснено аналіз наукових джерел, уточнено та з'ясовано роль, функції, види мобільності та професійної мобільності; висвітлено авторське бачення структури професійної мобільності майбутніх інженерів.

Ключові слова. Мобільність, професійна мобільність, інженерна діяльність.

В статье проанализированы научные источники, уточнены и выяснены роль, функции, виды мобильности и профессиональной мобильности; отражено авторское видение структуры профессиональной мобильности будущих инженеров.

Ключевые слова. Мобильность, профессиональная мобильность, инженерная деятельность.

Scientific sources, specified and found out role, functions, types of mobility and professional mobility are analysed in the article; the author seeing of structure of professional mobility of future engineers is reflected.

Keywords. Mobility, professional mobility, engineering activity

Хом'юк Ірина Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вищої математики Вінницького національного технічного університету.

Бондаренко Злата Василівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри вищої математики Вінницького національного технічного університету.